НАРОДНИ ПЕСНИ ОТ РОДОПСКИЯ КРАЙ

Съставили

Николай Кауфман и Тодор Тодоров

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

София 1970

Отговорен редактор ЕЛЕНА СТОИН

БФ-1

УВОД

Изследването на родопския музикален фолклор започва от последното десетилетие на миналия век и продължава до наше време. Пръв обхожда редица села от Асеновградско и Смолянско видният композитор и фолклорист Ангел Букорещлиев, който записва няколко стотици родопски песни. По-късно в Родопите записват народни песни с мелодиите им Васил Стоин и Райна Кацарова. Като резултат от работата на тримата известни български фолклористи излиза сборник с родопски народни песни — СбНУ, кн. XXXIX, 1934 г., — който съдържа 461 песни, записани от А. Букорещлиев, 700, записани от В. Стоин, и 91 от Р. Кацарова. Сборникът обхваща народни песни от почти всички краища на Родопите, като най-обилно е застъпен Смолянският край.

Песните на А. Букорещлиев са придружени от кратка уводна студия „Кратка характеристика на среднородопските песни", в която авторът излага мислите си относно характера на записаните от него песни, техните музикални белези, маниер на изпълнение и пр. Това е първото музиковедско изследване на родопския песенен фолклор. По-късно (1938 г.) е публикуван докладът на Р. Кацарова „Два отличителни белега на родопските помашки напеви", четен пред IV Конгрес на славянските географи и етнографи в София.

След тези публикации известно време не се появяват сбирки и изследвания, свързани с родопския музикален фолклор. Събирателската и изследователска дейност се засилва от 1953 г., когато Институтът за музика при БАН включва Родопите в комплексните си и индивидуални изследвания. Записват се няколко хиляди народни песни и инструментални мелодии. За разлика от старите записи новите се документират на магнитофонни ленти, а част от тях са записани фонографно. Появяват се изследванията на Иван Качулев „Народните инструменти и инструменталната музика на българите мохамедани в Родопите" (Изв. ИМ БАН, кн. VIII, 1962), на Николай Кауфман „Народните песни от Смолянско и Маданско" (Изв. ИМ БАН, кн. VII, 1961), „Песните на българите мохамедани" (Изв. ИМ БАН, кн. VIII, 1962), „Обредните песни на българите мохамедани" (Изв. ИМ БАН, кн. IX, 1963), „Песните на байрамско хоро, изпълнявани от българите мохамедани" (Изв. ЕИМ БАН, кн. VI, 1963), на Тодор Тодоров „Песенните варианти в Родопите" и „Някои мелодически особености на родопската народна песен" (Изв. ИМ БАН, кн. VIII, 1962).

Настоящият сборник идва да попълни една голяма празнина. Публикуваният през 1934 г. сборник е библиографска рядкост, а родопските народни песни са необходими както за научно-изследователска работа, така и за нашата художествена самодейност, на композитори за творческата им работа, на студенти от Консерваторията и т. н. Поместените в него песни представляват най-хубавото от родопския песенен фолклор, подбрано от няколко хиляди песни. Записани по механичен начин и нотирани от фонограма, те дават пълна представа за родопската песен в цялост — ладова структура, орнаментика, ритмически и метрически особености.

По характер на мелодиката си среднородопската песен чувствително се отличава както от двугласа в Югозападна България, така и от мелодиката на песните в обширната Тракийска област. Отличието можем да търсим на базата на някои структурни и интонационни особености, характерни за родопската песен, върху които са дали отражение и такива предпоставки като характера на бита, общия духовен облик на родопското население, темперамент, естетически възгледи. Анализирането и систематизирането на всички тези показатели се оказва непосилно трудна задача за един изследовател, но за нас е достатъчно да се спрем на резултата от взаимодействието им, изкристализирал във видимите музикално-формални белези — лад, метрика, ритмика, мелодически стереотипи и т. н.

Един от характерните белези на родопската народна песен е пентатоничната ѝ основа. Пентатониката в Родопите се среща почти изключително в миньорната си разновидност от

типа (вж. № 438, 644, 659, 715 и др.), без подтонично развитие или в същия звукоред с подтонично развитие (вж. № 177, 195, 546, 605 и др.). За отбелязване е, че пълната пентатоника, с октавово повторение на тониката, в Родопите не се среща, въпреки че по-развитите звукореди тук се наблюдават много повече в сравнение с другите песенни области. В сборника е намерила място само една такава песен, № 199, която може да се смята за изключение и при която пентатоничната редица е нарушена от вмъкването на VI степен от диатониката.

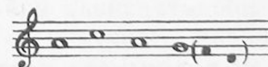
Нещо, което наблюдаваме и в песните на другите фолклорни области и което е характерно и за Родопите, са непълните звукореди — диатонични или пентатонични, в обем на кварта и квинта. В пентатоничните поредици непълните звукореди намираме в следните видове:

, вж. № 518, 1390 , вж. № 523, и ,вж № 131.

Мажорната пентатоника се среща рядко в Родопите. Примери от нея намираме и в сборника. Засега не ни е известна песен в пълен мажорен пентатоничен звукоред. От непълните пентатонични звукореди в сборника са поместени следните разновидности:

, вж. № 686, ,вж. № 1594, или с подтонично развитие

, вж. № 1559.

Независимо от това, че пентатоничните тежнения са най-характерната особеност на родопската песен, нашата статистическа справка установява, че пентатоничните мелодии в същност не са преобладаващият брой в сравнение с диатоничните. Дори тези песни, в които не се срещат тонове от диатониката, са сравнително малко, нещо, което може да се види в изводите в края на сборника (в показалеца „Класификация по ладови особености и тонов обем"). Пентатониката обаче е наложила свои характерни мелодически особености и върху много диатонични песни. Впечатлението за пентатонично звучене се получава от вмъкването на кратки мелодически стереотипи с подчертан пентатоничен характер. Тези мелодически фигури обикновено имат функция на своеобразен орнамент, тъй като тяхното появяване в мелодията не винаги е закономерно и задължително. Появата на някои от тях е резултат на повишена емоционалност. Дали тези стереотипи са наследство от време, когато пентатониката е господствувала в родопските песни, все още не може да се установи. Очевидно е, че родопският певец има подчертана склонност към пентатоничните интонации, поради което намираме тези стереотипи и в безспорно диатонични песни. Такъв един стереотипен мелодически ход е слизащата септима — характерен мелодически ход, който намираме фигуриран с различна мелодическа орнаментация, но в стилизиран вид, обикновено очертава мелодическата линия .

Пентатоничен произход имат и акордообразните мелодически последования, така характерни за родопската песен.

В каденците пентатоничният характер намира израз в подчертаването на мелодическия ход IV—III—I степен (в диатоничния звукоред), вж. № 14, 47 и др.

Стиловото единство, което характеризира родопската песен, идва от голямата близост, която се наблюдава по отношение на метриката и ритмиката, структурата на мелодията, структурата на стиха, и от ладовото еднообразие. Всички показатели сочат едно старо, запазено от силни външни влияния народно музикално изкуство.

Около две трети от песните са безмензурни. По-голямата част от останалите са в такт 2/4 (предимно хороводни). Малък брой са в неравноделни тактове — 5/8, 9/8, 7/8. Намираме и песни в смесени тактове, но те са твърде малко. Вижда се, че метрическото разнообразие не е типично за песните от Родопския край.

Музикалният период в родопските песни най-често е съставен от две музикални изречения, като на всяко изречение се пее по един стих от текста (двуредична структура). По-рядко се срещат триредични, четириредични и по изключение петредични строфи.

Преобладава осмосричният стих 5+3 или 3+5. По-рядко се срещат десетосрични, седмосрични и други стихови редици, и то главно в Западните Родопи, където се наблюдава влияние на народната песен от Пиринския край.

Населението от изследвания район на планината е съхранило до наши дни старинни песни от най-различни жанрове. Тук, за разлика от други области, намираме твърде развит седенкарският жанр. От поместените 1653 песни седенкарски са 1231. Голяма част от тях (повече от половината) са любовни. Песните на трапеза са сравнително малко. Освен това в Родопите твърде често става смесване на тези два вида. Седенкарските се изпълняват и на трапеза, а тези на трапеза се пеят и на седянка и при други случаи. Напоследък на седянка се изпълняват и някои от хороводните песни. Прави впечатление извънредно малкият брой жетварски песни — само 14. Това се обяснява с характера на поминъка в Родопския край, който не е земеделски район. За това пък песните, свързани с овчарството, са в голямо изобилие. Песните, съпровождащи народни обичаи, по време на изследването бяха почти забравени. От тях все още се пееха някои сватбарски и песните на байрамска игра. Хороводните рядко се изпълняват на хоро поради отпадането му от народния бит, но все още са добре запазени в съзнанието на изпълнителите.

Песните, поместени в сборника, са записани от млади и възрастни изпълнители. Изследвани са равностойно и българомохамеданските, и християнските селища, но по-голямата част са записани от българи мохамедани. У тях певческата традиция е по-добре запазена, пеят с голяма любов старите си песни. Живели по-примитивен живот, българите мохамедани са съхранили повече елементи на старинния български език, запазили са стари реликви — песни от времето преди помохамеданчването. Те и до днес пеят типични стари български сватбарски песни, като „Ела се вие, превива“, песни за даровете, при плетенето на невестата и пр. Начинът на изпълнението им по време на сватбата и различните случаи, при които се пеят, напълно съвпадат със сватбения обичай у българите християни.

Разгледани откъм музикално-формалната им страна, в песните на българите мохамедани не се забелязват различия в сравнение с фолклора на българите християни, които да подсказват за наличие на две разнородни музикални култури. Обратно, запазените у тях постаринни български музикални и езикови форми говорят, че българите християни и мохамедани са население от една етническа общност, население, дедите на което имат общо народностно минало.

За да се избегне излишно повторение, някои близки текстови варианти не са поместени. Публикуват се само мелодиите, тъй като различията при тях са по-съществени. Отпадналите текстове се съхраняват във фолклорния архив на ИМ — БАН.

Селищата са обозначени с имената и районите, към които принадлежат, съобразно названието им и районирането им по време на записването. Някои лични имена на певците са предадени така, както те са ги съобщили на записвачите — фонетично.

Мелодиите са приведени към основен (финален) тон d^1, за да се получи по-голяма прегледност и удобство при съпоставяне, анализиране и пр. Истинската тонова височина на финалния тон е обозначена в края на музикалната строфа чрез черна нота. Обозначенията вдясно над нотния текст са архивни показатели, съответно номер на лентата, страна и пореден номер на песента в съответната страна на лентата.

В сборника липсват песни от родопските селища на Велинградско, от Западните Родопи, с. Неделино, Маданско, и заобикалящите го махали, където пеят двугласни песни, както и песни от Източните Родопи (Ивайловградско), където тракийският стил доминира. Съставителите считат, че песенният фолклор от тези места притежава белези, които го отличават значително от фолклора на Средните родопи, и едно смесване би нарушило стила на песенния материал в сборника.

По време на записването много песни бяха загубили своята първоначална функционална принадлежност. Все още напълно жива беше традицията да се правят седенки. На седянката не изпълняваха само седенкарски песни, а пееха от почти всички останали жанрове и най-вече хороводни и песни на трапеза. Поради това в раздела за седенкарски песни са включени и някои песни от други жанрове. Така по-вярно е отразено съдържанието на съвременния седенкарски песенен цикъл, а, от друга страна, са събрани текстови варианти, които иначе биха се пръснали.

Николай Кауфман,
кандидат на изкуствознанието,
и *Тодор Тодоров*